

ANGUS FRASER, *THE GYPSIES*.

Εκδ. Blackwell, Oxford 1995³, σ. 360.

Γιώργος Μάρκος

Τον τελευταίο καιρό εμφανίστηκε, επ' ευκαιρία της χαρτόδετης και πιο οικονομικής έκδοσης, και στα ελληνικά βιβλιοπωλεία, η αρκετά ενδιαφέρουσα μελέτη του Βρετανού ερευνητή Angus Fraser. Η μονογραφία αυτή, από τη σειρά των εκδόσεων Blackwell "The Peoples of Europe", είναι μια σημαντική συνεισφορά στη γνώση μας σχετικά με τους Τσιγγάνους, Γύφτους ή όπως οι ίδιοι αποκαλούνται Roma. Ο Fraser επιδέξια εξετάζει ένα ευρύ πεδίο βιβλιογραφίας για να εξακριβώσει την καταγωγή, τα αχνάρια των μετακινήσεών τους, τις ασχολίες τους, και ιδιαίτερα τις διώξεις που υπέστησαν και την ιστορία του αντιτσιγγανισμού στην Ευρώπη. Στο βιβλίο παραθέτονται πέντε χάρτες της πορείας των Τσιγγάνων, από την προγονική τους γη, την Ινδία, έως τις βίαιες μετακινήσεις τους και εξοντώσεις τους από τους ναζί. Σαράντα οκτώ πίνακες, από τον 15ο αι. που απεικονίζουν Τσιγγάνους, έως τη φωτογραφία του Ρουμάνου Τσιγγάνου που μόλις έχει συλληφθεί στην Βρέμη το 1990. Ο Angus Fraser σημειώνει ότι η απόπειρά του δεν ήταν εύκολη, εξαιτίας του γεγονότος ότι οι Τσιγγάνοι είναι ένας λαός της Ευρώπης "χωρίς μια κοινή γλώσσα, μια κοινή κουλτούρα και έναν κοινό φυλετικό τύπο" των οποίων "το ουσιώδες κατόρθωμα είναι ότι τελικά έχουν επιβιώσει" (σ. 1). Η μελέτη του ξεκινά απ' την καταγωγή τους στην Ινδία, διερευνά τον πολιτιστικό και γλωσσικό τους τεμαχισμό μέσα στην Ευρώπη, παρουσιάζει τους νόμους που εφαρμόστηκαν με σκοπο να εκδιώξουν ή ακόμα να καταστρέψουν αυτούς τους "σκουρόχρωμους μεπλάδες" (σ. 249), και τελειώνει με τις πρόσφατες απόπειρες των διεθνών τσιγγάνικων οργανώσεων για την κατάκτηση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και για ένα τέλος στην "αδικία από την περιβάλλουσα κοινωνία" (σ. 316). Το κείμενο ακολουθεί μια γραμμική χρονολογική εξέλιξη και σε αντίστοιχα κεφάλαια παρουσιάζει εννέα ιστορικές περιόδους, ξεκινώντας από το πρώτο κεφάλαιο με τίτλο "Origins" και τελειώνοντας στο έννατο κεφάλαιο "Modern Times". Στα πρώτα τρία κεφάλαια ο Fraser παρουσιάζει τις συζητήσεις για την καταγωγή της γλώσσας των Τσιγγάνων ή Roma. Από την αρχή διαφαίνεται πως ο Fraser ακολουθεί την μετα-Grellmann τσιγγανολογική παράδοση, που θεωρεί τους Τσιγγάνους σαν λαό ινδικής καταγωγής, διαφορετικού από άλλους αυτόχθονες νομάδες. Για αυτές τις "άλλες περιπατητικές περιθωριακές ομάδες" ο συγγραφέας αφιερώνει μερικές σελίδες στο τέλος του βιβλίου, αναφέροντας την παρανόηση των Travellers με τους Τσιγγάνους¹. Ο συγγραφέας ανατρέχει σε ιστορικές μαρτυρίες που χρονολογούν το πέρασμα των Τσιγγάνων αναπό την Περσία, στις ελληνόφωνες περιοχές τις Μ. Ασίας, και από εκεί, τον 11ο αι., στις βυζαντινές ευρωπαϊκές επαρχίες, (τότε πήραν και το όνομα Αθίγγανοι ή Ατσιγγάνοι). Με εξαίρεση την Ρουμανία, όπου ήταν δούλοι μέχρι το 1867, οπουδήποτε αλλού στην Νοτιοανατολική Ευρώπη είχαν ευνοϊκή μεταχείριση. Οι Τσιγγάνοι εισήλθαν στην Ευρώπη τους μεσαιωνικούς χρόνους μέσω της Βαλκανικής Χερσονήσου. Εκεί απέκτησαν τον χαρακτηρισμό Γύφτοι (Gypsies) σαν παραφθορά του όρου "Αιγύπτιοι", εξαιτίας του μύθου που οι ίδιοι διέδιδαν, προκειμένου να γίνουν αποδεκτοί από την τότε μεσαιωνική κοινωνία². Στο τέταρτο κεφάλαιο, "The Great Trick" (Το μεγάλο τέχνασμα), που αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον κεφάλαιο του βιβλίου, και αναφέρεται στις πρώτες εμφανίσεις των "Αιγυπτίων" στην Ευρώπη, παραθέτει αρκετά ιστορικά ντοκουμέντα σχετικά με την εκχώρηση επιστολών "ασφαλούς διακίνησης" στους εξωτικούς αυτοονομαζόμενους "μετανοημένους προσκυνητές" (σ. 63). Σύμφωνα με την τότε πυραμίδα της δομής της κοσμικής και πνευματικής εξουσίας, όσο υψηλότερη ήταν η βαθμίδα της ισχύος τόσο μεγαλύτερη ήταν η οικονομική επικράτεια που ήταν στη διάθεση των Τσιγγάνων. Για παράδειγμα με μια επιστολή από ένα δούκα, κάποιος μπορούσε να έχει εισόδο στην επικράτεια του, με ένα αυτοκρατορικό πιστοποιητικό σε ολόκληρη αυτοκρατορία. Με την παπική βούλα μπορούσε κανείς να εισέλθει σε ολόκληρη τη χριστιανική Ευρώπη. Στο επόμενο κεφάλαιο διερευνά πηγές του 16ου αι. που φανερώνουν πώς οι μέχρι χθες καλοδεχούμενοι προσκυνητές αρχίζουν να γίνονται αποδιοπομπαίοι πλέον στη μετα-μεταρρυθμιστική Ευρώπη. Με τη θρησκευτική μεταρρύθμιση των προτεσταντών και τις ισχυρές κεντρικές κυβερνήσεις, αρχίζει η βίαιη και δραστική εκδίωξη των Τσιγγάνων. Επίσης, η σταθεροποίηση της πολιτικής εξουσίας των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, έβλαψε εν γένει τα ενδιαφέροντα των τσιγγάνικων ομάδων που λειτουργούσαν καλύτερα κάτω από αποκεντρωμένες συνθήκες. Ο Fraser ιδιαίτερα εύστοχα σημειώνει ότι "οι Τσιγγάνοι αντιπροσώπευαν μια κραυγαλέα άρνηση σε όλες τις ουσιώδεις αξίες πάνω στις οποίες η κυρίαρχη ηθική στηριζόταν" (σ. 129). Στο έκτο κεφάλαιο, "Η πίεση των Δεσμών" καταγράφεται η καταπιεστική και εξοντωτική νομοθεσία κατά των Τσιγγάνων σε ολόκληρη την Ευρώπη κατά το 17ο και 18ο αι. Εξορία και βίαιες μετακινήσεις στις αποικίες, εκτελέσεις και βασανισμοί, την ίδια εποχή που οι Ευρωπαίοι φιλόλογοι πρωτανακαλύπτουν τις σχέσεις στη ζωή και τη γλώσσα των νομάδων αυτών με τους αρείους νομάδες που εγκαταστάθηκαν στην Ευρώπη αιώνες νωρίτερα. Το έβδομο κεφάλαιο αναφέρεται στην "φυσική ερμηνευτική ικανότητα" των Τσιγγάνων (σ. 201) και στις επιρροές που άσκη-

σαν οι Τσιγγάνοι ερμηνευτές στην ευρωπαϊκή μουσική. Στα τελευταία κεφάλαια ο συγγραφέας ξεκινά από τον ευρωπαϊκό ρομαντικό εθνικισμό του 19ου αι. και καταλήγει στο ρατσισμό του 20ού αι. που είχε σαν αποτέλεσμα, την εξολόθρευση "μιας αρείας φυλής στην Ευρώπη από μια άλλη" (σ. 257). Με την εμφάνιση των ρατσιστικών θεωριών και διακρίσεων, παρουσιάζεται και το λεγόμενο "πρόβλημα των Γύφτων"³. Στις αρχές του 20ού αι. και ιδιαίτερα κατά την ναζιστική περίοδο το γερμανικό κράτος επιδόθηκε σε μια ανηλεή εξόντωσή τους. Οι Τσιγγάνοι δεν είχαν ποτέ εξωτερικούς προστάτες ούτε κατά το "Ολοκάτωμα" αλλά και μετά τον πόλεμο, για αυτό και ύστερα δεν πήραν καμία αποζημίωση όπως οι Εβραίοι ή άλλοι. Ο Fraser αρχίζει το βιβλίο του με τη συζήτηση γύρω από την εθνικότητα των Τσιγγάνων και τελειώνει με τις πρόσφατες προσπάθειές τους να οργανωθούν πολιτικά και πολιτιστικά. Σε μια ενωμένη Ευρώπη, καταλήγει ο Fraser, η ενότητα για έναν πανευρωπαϊκό λαό "δεν φαίνεται να έρχεται εύκολα" (σ. 318). Το βιβλίο βασίζεται κυρίως σε βιβλιογραφικές πηγές (οι αρχαικές πηγές είναι ελάχιστες και κυρίως αφορούν την Μ.Βρετανία). Οι παραπομπές του είναι αρκετές, αν και ο συγγραφέας δίνει την εντύπωση ότι διστάζει να παραθέσει μερικές από τις πηγές του, ίσως με την πρόθεση να μην κάνει το κείμενο εξαντλητικό για το ευρύ κοινό. Πέρα από την ποσοτική εκτίμηση πρέπει να πούμε ότι και ποιοτικά, το τμήμα της βιβλιογραφίας είναι εξαιρετικό. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι στο βιβλίο δεν βλέπουμε αναφορές στο τριό Block - Bloch - Clébert, το οποίο τις τελευταίες δεκαετίες έχει επηρεάσει μάλλον αρνητικά τους ερευνητές. Αντίθετα βρίσκουμε αναφορές στους Harriot, Kogalniceanu και Schwicker, συγγραφείς του 19ου αι., που άδικα έχουν περιπέσει στη λήθη. Το βιβλίο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί παραδοσιακό και σε σχέση με άλλα παρόμοια ο πλέον κοντινός ιστορικός στον Fraser είναι ο Vaux de Foletier. Παρ' όλο όμως τον παραδοσιακό τρόπο γραφής του και την έλλειψη νεωτερισμών ή παρουσίας καινούργιου υλικού, θεωρώ ότι αποτελεί μια έξοχη δουλειά καταγραφής της τρέχουσας γνώσης μας για τους τσιγγάνικους πληθυσμούς της Ευρώπης. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αρκετοί ερευνητές διαφωνούν με τέτοιες ανάλογες ξεκάθαρες διακρίσεις των Τσιγγάνων από άλλους νομάδες.
2. Παρουσιάζονταν σαν μετανοημένοι χριστιανοί από την Αίγυπτο που έκαναν ένα ταξίδι προσκυνήματος και μετάνοιας. (Η φιλοξενία στους προσκυνητές ήταν χριστιανικό καθήκον τότε).
3. Δυστυχώς, ακόμα και σήμερα, υπάρχουν πολλοί που το επαναφέρουν στο προσκήνιο με ανάλογες ή συγγενείς μεθόδους.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ,

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΒΙΕΝΝΗ-ΠΑΡΙΣΙ (1784-1821),

Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού,

Αθήνα 1995.

Σοφιανός Χρυσοστομίδης

Η ΙΣΤΟΡΙΑ του προεπαναστατικού και επαναστατικού ελληνικού τύπου είναι ένα συναρπαστικό κεφάλαιο της ιστορίας του νεότερου ελληνισμού. Και η καθηγήτρια Αικατερίνη Κουμαριανού, επί τρεις δεκαετίες, συμβάλλει ουσιαστικά στη διερεύνηση και προσέγγιση του κεφαλαίου αυτού. Το τρίτομο έργο της *Ο Τύπος στον Αγώνα 1821-1827* παραμένει για τους μελετητές της περιόδου αυτής, σταθερό σημείο αναφοράς, ενώ σημαντική είναι η συνεισφορά και των άλλων εργασιών της, με επίκεντρο πτυχές ή μορφές του ελληνικού διαφωτισμού. Συνόψεις ή αποσπάσματα της εργασίας της για τον ελληνικό προεπαναστατικό τύπο μπορεί να ειδαν, κατά καιρούς, το φως της δημοσιότητας². Αλλά είναι η πρώτη φορά που η συγγραφέας, με αφορμή τις εκθέσεις *Τα τυπωμένα στη Βιέννη ελληνικά βιβλία 1749-1800* και *Ελληνικός Προεπαναστατικός Τύπος 1784-1821*³, μας δίδει, σε έκταση, την εργασία της αυτή, όσο και αν η ίδια τη χαρακτηρίζει «προλογιακή κατά βάση» – κάτι σαν βοήθημα για τον επισκέπτη της έκθεσης. Σημειώνω, εκ προοιμίου, ότι *Ο Ελληνικός Προεπαναστατικός Τύπος*, ως έκδοση, ευτύχησε. Πρώτον, γιατί η εργασία της Αικ. Κουμαριανού δημοσιεύεται σε δυο γλώσσες, ελληνικά και γερμανικά. (Και στη Βιέννη, όπως είναι γνωστό, μιλούσαν και μιλούν, γερμανικά...). Δεύτερο, γιατί η όλη έκδοση (σχήμα, οικογένειες τυπογραφικών στοιχείων, ομοιότυπα, επίτιπλα κοσμήματα, εκτύπωση) σφραγίζεται με το *μεράκι* των επιμελητών της. Και αυτό, στις άγλωσσες μέρες μας, έχει ειδικό βάρος. «*Η τυπωμένη λέξη*» έλεγε ο Jacques Stauffacher «έχει το δικό της μέτρο»⁴. Και αποτελεί, θα πρόσθετα, μορφή άμυνας στον καταιγισμό της εικόνας, που τείνει να γίνει «αυτόνομο» αντικείμενο, σε μια κοινωνία αδιαφοροποίητου θεάματος. Οι επισημάνσεις αυτές θα περίττευαν, ίσως, αν αντικείμενο της συγγραφέα δεν ήταν οι πρώτες ελληνικές εφημερίδες, στη Βιέννη, με εκδότες τυπογράφους και διανοούμενους. Τυπογράφοι ήταν οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου (Γεώργιος και Πούμπλιος), εκδότες της πρώτης ελληνικής εφημερίδας, με τίτλο *Εφημερίς* (1790-1797). Διανοούμενοι ο Δημ. Αλεξιάδης, εκδότης της εφημερίδας *Ελληνικός Τηλέγραφος* (1812-1836) ή ο Άνθιμος Γαζής, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Κωνσταντίνος Κοκκινάκης, εκδότες, κατά σειρά, του *Λόγιου Ερμής* (1811-1821), του πρώτου ελληνικού περιοδικού γενικής παιδείας... Αλλά, τυπογράφοι ή διανοούμενοι, πίστευαν όλοι στη δύναμη της τυπογραφίας, στην αποτελεσματικότητα της *γαζέτας* (εφόσον γράφεται *εις την απλήν ρωμαϊκήν γλώσσαν*), στην αξία της επικοινωνίας και της ενημέρωσης. Και, φυσικά, πίστευαν στη νεοελληνική αναγέννηση, στην εθνική χειραφέτηση. Ναι, η *γαζέτα* μπορεί να βοηθήσει στην